

Kirjakieli ja puhekieli, yleiskieli ja murre

Hieman käsitteiden selvittelyä¹

Toisinaan kuulee sanottavan, että se ja se ”puhuu kirjakieltä”. Voiko siis kirjakieltä puhua, vai onko se aina kirjoitettua kieltä? Käytämme ilmauksia kirjakieli, puhekieli, sivistyneistön puhekieli, yleiskieli, murre, kansanmurre, paikallismurre, sosiaalinen murre, slangi jne. Näiden sanojen käyttö ei suinkaan ole selväpiirteistä eikä johdonmukaista. Mitä mikin tarkoittaa ja miten käsitteet olisi määriteltävä? Miten nämä suhtautuvat sellaisiin vieraisissa kielissä käytettyihin termeihin kuin saks. Umgangssprache, Hochsprache, Schriftsprache, engl. literary language, standard language tai ruots. skriftspråk, riksspråk, rikstalspråk jne.?

Mitään täysin vakiintunutta ja yhtenäistä käytäntöä ei ole edes kielimiesten keskuudessa, saati sitten suuren yleisön kielenkäytössä. Pyrkimykseni on nyt esittää asiasta oma näkemykseni, silmällä pitäen erityisesti suomen kieltä.

Keskeisiä oppisanoja ovat *kirjakieli* ja *puhekieli*. Näitä käytetään usein epätäsmällisesti, eikä näiden käsitteiden yksiselitteinen määritteleminen olekaan aivan helppoa. Joka tapauksessa nämä on erotettava ilmauksista *kirjoitettu kieli* ja *puhuttu kieli*. Esim. Nortamon raumalaiset jaaritukset ovat kirjoitettua kieltä mutta eivät kirjakieltä. Samoin esim. koulua käymättömän ihmisen kirjeet ovat kyllä kirjoitettua kieltä mutta harvoin kirjakieltä. Puhekieli-sanankäytös on vielä häilyvämpi. Sitä ei tavallisesti käytetäkään terminomaisesti, tarkoin määriteltävää kielen ilmenemismuotoa osoittamaan.

---

¹ Kirjoituksen runkona on ollut puhekielen seminaarissa Turussa 9. 4. 1972 pidetty esitelmä.

Kuinka yhtenäinen kielimuoto sitten on kirjakieli? Ainakin on selvää, ettei kaikissa kirjakieli-sanan käyttötapauksissa ole kyse mistään yhtenäisestä kielimuodosta. Ajatelkaamme vain, mitä kaikkea on totuttu sisällyttämään *vanhaan kirjakieleen*. Suomen kielen alalla siihen on tapana lukea suurin piirtein kaikki, mitä Ruotsin-vallan aikana (tai n. vuoteen 1820) on suomeksi kirjoitettu, siis mm. Agri-colan, Maskun Hemmingin, Ljungo Tuomaanpojan, Abraham Kollaniuksen, Mattias Salamniuksen ja Antti Lizeliuksen kieli. Eikä samanaikainenkaan (esim. 1600-luvun alkupuoliskon) vanha kirja-kieli ole lähestulkoonkaan yhtenäistä.

Entä nykyään? Usein kuulee sanottavan, että se ja se ilmaus ”ei ole kirjakieltä”. Useimmiten on silloin kysymys jostakin murresestänne, mutta monesti myös muusta sellaisesta ilmauksesta, jota asianomainen ei pidä kirjakielen normien mukaisena. Tällöin lähdetään sellaisesta ajatustavasta, että kirjakieli on tiettyjen normien mukaista kieltä.

Jos kirjakieli-sanalle annetaan tällainen sisältö, niin tätä käsitystapaa täytyy tietenkin noudattaa johdonmukaisesti, ts. täytyy hyväksyä ne johtopäätökset, jotka siitä seuraavat. Kirjakieltä olisi tämän käsitystavan mukaan selvimminkin ehkä tietosanakirjojen, tieteellisen kirjallisuuden ja muun tietokirjallisuuden kieli. Myös sanomalehtien kieli voitaisiin kai lukea näin rajoitetun kirjakielen piiriin, sillä siinä yleensä ainakin pyritään noudattamaan yleisiä normeja. Poikkeamiset normeista selittyvät kiireestä tai joskus tietenkin normien hallinnan puutteellisuudesta johtuviksi erehdyksiksi. Sen sijaan sanataiteen, kaunokirjallisuuden, kieli poikkeaa usein tuntuvasti näistä normeista. Ja olennaista on, että poikkeaminen on tahallista. Esim. sellaiset ilmaukset kuin *minun kirja* tai *me mennään* voivat esiintyä kaunokirjallisuuden kielessä. Etenkin sanastossa on usein eroja myös sen mukaan, mistä osasta maata kirjoittaja on kotoisin. Kuitenkin olisin sitä mieltä, että nimitys kirjakieli menettää mielekkyytensä, jos kaunokirjallisuuden kieli suljetaan sen ulkopuolelle. Eri asemassa ovat tietenkin sellaiset romaanihenkilöiden vuorosanat, jotka suoranaisesti edustavat jotakin murretta tai arkista puhekieltä. Tällaiset kirjaan viedyt puhutun kielen muodot eivät ole kirjakieltä sen paremmin kuin raumanmurteiset Nortamon jaaritukset, joihin jo viittasin, tai kielen tutkijoiden julkaisemat murrenäytteet. Hankalampi on jo kysymys, onko lyriikan kieli kirjakieltä. Mielestäni on

tarkoituksenmukaista pitää sitäkin kirjakielen alalajina. Onhan sekin kielimuoto, joka primaarisesti on nimenomaan kirjoitettua kieltä.

Kirjakieli voidaan määritellä koko kieliyhteisölle yhteiseksi kirjoitetun kielen muodoksi, joka kuitenkin antaa melko paljon tilaa yksilöllisille ja alueellisillekin erikoispiirteille.²

Sellainen kirjakielen muoto, jossa yksilölliset piirteet on supistettu minimiin — joskaan ei aivan olemattomiin — on ns. *normaaliproosa*. Se edustaa rauhallista, asiallista esitystapaa, jota käytetään esim. tietokirjallisuudessa ja sanomalehtien pääkirjoituksissa. Verratessa tätä kaunokirjallisuuden kieleen on samalla kyseessä tyyliero, mutta kielen eri ilmenemismuotoja ei muutenkaan voida erottaa ottamatta huomioon tyylieroja. Esim. kirjakielen ja sivistyneistön puhekielen välinen ero on suurelta osalta juuri tyyliero. Mainitsin jo, että monet katsovat kirjakielen olevan joidenkin normien mukaista kieltä. Usein he kirjakielestä puhuessaan tarkoittavat nimenomaan normaaliproosaa. Edellä mainituista syistä en pidä tällaista kirjakieli-käsitteen rajoittamista tarkoituksenmukaisena.

Mitä sitten on *yleiskieli*? Oltaneen yhtä mieltä siitä, että on olemassa sekä kirjoitettua että puhuttua yleiskieltä. Varsin yleisen käsityksen mukaan kirjakieli = kirjoitettu yleiskieli. Tämä on kuitenkin ristiriidassa sen käsityksen kanssa, jonka edellä esitin kirjakielestä. Heterogeeninen kaunokirjallisuuden kieli on mielestäni sekin kirjakieltä. Käsite yleiskieli taas on syytä rajata ahtaammin: se tarkoittaa yleisesti hyväksytyjen normien mukaista kieltä, kuten meillä on yleensä asia käsitettykin. Sanonnat *me mennään*, *minun kirja* eivät — ainakaan toistaiseksi — ole yleiskieltä, vaikka ne voivatkin esiintyä kirjakielessä. Vain osa kirjakielestä, ns. normaaliproosa, on siis yleiskieltä. Tätä yleiskielen muotoa, joka samalla on kirjakielen alalaji, voidaan sanoa *kirjoitetuksi yleiskieleksi*.

Toisaalta on myös *puhuttua yleiskieltä*. Siihen kuuluu se puhutun kielen muoto, joka lähinnä muistuttaa kirjoitettua normaaliproosaa: se kieli, jota sivistyneet suomalaiset yleensä käyttävät esitelmissä, puheissa ja julkisissa keskusteluissa. Vaikka näin rajaammekin puhutun yleiskielen niin suppeasti, että tarkoitamme sillä vain *julki-*

² Toisin rajaa kirjakielen Matti Sadeniemi; hän pitää ymmärtääkseni tätä sanaa yleiskieli-sanana synonyymina (ks. Kansankieli omin omaisuutemme, 1964, s. 16).

suuden puhekieltä, ei se silti ole identtistä ääneen luetun normaali-proosan eli kirjoitetun yleiskielen kanssa. Puhutun ja kirjoitetun yleiskielen välillä on eroja puheen jaksottelussa virkkeiksi, virkerakenteessa, sivulauseiden ja lauseenvastikkeiden käytössä, pronominien käytössä ja monissa muissa seikoissa.³

Edellä sanotun mukaisesti määrittelin yleiskielen yleisesti hyväksytyjen normien mukaiseksi kieleksi, jonka kirjoitettua muotoa sanotaan kirjoitetuksi yleiskieleksi (tai normaaliproosaksi) ja puhuttua muotoa puhutuksi yleiskieleksi (tai julkisuuden puhekieleksi).⁴ Yleiskieli on se kielen laji, johon kielenohjailu ja yleensä kielen normittamispyrkimykset lähinnä kohdistuvat.⁵

Yleiskieli on lähinnä julkisen esiintymisen kieltä. Vain harvat käyttävät sitä yksityisissä keskusteluissa. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että kaikki muut käyttäisivät murretta sanan ahtaassa merkityksessä. Yhdeksi puhekielen lajiksi voidaan erottaa se, mistä saksalaiset käyttävät nimitystä *Umgangssprache*.⁶ Sillä tarkoitetaan *sivistyneistön arkista puhekieltä*, ts. kieltä jota kirjasisivystystä saaneet ihmiset käyttävät arkioloissa. Tämä kielen muoto on huomattavasti epäyhtenäisempi kuin puhuttu yleiskieli. Sivistyneistön puhekieli saattaa myös olla maan eri osissa huomattavasti erilaista. Hieman yksinkertaistaen sitä voidaankin luonnehtia puhutun yleiskielen ja kansankielen välimuodoksi. Monet paikallismurteiden piirteet pääsevät tässä kielimuodossa näkyviin. Sellaisia piirteitä, jotka ovat tyyppillisiä sivistyneistön puhekielelle kautta maan tai ainakin hyvin

³ Pauli Saukkonen erottaa toisaalta *puhunkielen*, joka on ”julkista puhuttua kieltä” tai ”etukäteen valmistettua puhuttavaksi tarkoitettua kieltä”, toisaalta *yleispuhekielen*, joka on ”puhuttua ei-arkista yleiskieltä” (Vir. 1968 s. 11; ÄOLV XVI, 1969, s. 42—43; Kielikello 3, 1970, s. 3; vrt. myös Saukkonen, ÄOLV XIX, 1972, s. 73). Voisi ajatella, että puhuttua yleiskieltä sanottaisiin yleispuhekieleksi, mutta sana olisi ehkä hieman harhaanjohtava, koska puhekielellä on totuttu tarkoittamaan arkisempaa kielen lajia.

⁴ Suunnilleen samaa kuin minä puhutulla yleiskielellä tarkoittaa Erik Wellander sanalla *rikstalspråk* (ks. Wellander, *Riktig svenska*, 3. painos, 1965, s. 13). Saksassa taas on käytetty oppisanaa *Vortragssprache* (ks. esim. Gerhard Cordes, *Zur Terminologie der 'Umgangssprache'*, teoksessa: *Festgabe für Ulrich Pretzel*, 1963, s. 338—354; Cordesin kirjoituksessa on runsaasti viittauksia kysymystä käsittelevään saksalaiseen kirjallisuuteen).

⁵ Ks. Osmo Ikola, *Kielenohjailu ja kieliyhteisö*, Vir. 1951 s. 284— ja *Kielen opissa* (Tietolipas 9) s. 181—.

⁶ Ks. esim. Walter Porzig, *Das Wunder der Sprache*, 1950, s. 164 ja 188.

laajalti, ovat loppuheittotapaukset tyyppiä *yks, kakstoista*, diftongin *i:n* kato esim. tyypeissä *punanen, kirjottaa*, normaaliproosaa runsaampi 1. ja 2. persoonan persoonapronominien käyttö, eräiden lauseenvastiketyyppien harvinaisuus jne.⁷ Arkisen puhekielen perusteella on usein helppo päätellä, mistä päin Suomea puhuja on kotoisin, vaikkei hän käytäkään suorastaan paikallismurretta. Itäsuomalaisen höllät liittymät, kaakkoissuomalaisen *mie* ja *sie*, savolaisten diftongiutuneet pitkät *ā:t* ja *ä:t* sekä lounaissuomalaisen lyhentyneet jälkitavujen vokaalit olkoot esimerkkejä tällaisista piirteistä.⁸

Sanoin, että sivistyneistön puhekieli on eräänlainen yleiskielen ja kansankielen välimuoto. Huomautin siitäkin, että tässä kielimuodossa pääsevät näkyviin eräät alueelliset piirteet. Ruotsissa tunnetaan oppisana *provinsmål*; sillä tarkoitetaan sellaista kielimuotoa, jota kirjallisesti sivistyneet ihmiset jollakin tietyllä seudulla käyttävät.⁹ Sivistyneistön puhekieli jakautuu siis alueellisesti provinsmäleihin, suomeksi vaikkapa *aluepuhekieliin*. Eri aluepuhekieliä erottavat ja yhtä aluepuhekieltä yhdistävät piirteet ovat siksi hajanaisia ja horjuvia, ettei ole aiheellista esim. suomen kielen alueella erottaa kovinkaan monta aluepuhekieltä. Kuinka moneen aluepuhekieleen suomalainen sivistyneistön puhekieli olisi syytä jakaa ja miten rajat olisi vedettävä, siitä ei ole mitään tutkimuksia olemassa. Lienee olemassa sellais-takin sivistyneistön puhekieltä, josta selvät alueelliset piirteet puuttuvat.

Kun jatketaan sarjaa alaspäin, on seuraavana kielen lajina *kansanmurre*. Käyttämäni sana "alaspäin" tekee tarpeelliseksi lyhyen ekskurssin, ettei sanaa käsitettäisi väärin. Ensinnäkin on muistettava, ettei sillä ole mitään tekemistä eri kielimuotojen iän kanssa. Vanhin kielen ilmenemismuoto on ollut juuri kansanmurre. Seuraavaksi kehittyi ainakin Suomessa jonkinlainen sivistyneistön puhekieli, jonka

⁷ Vrt. Saukkonen, Kielikello 3 s. 3—.

⁸ Edellä esitettyä laajemman ja väljemmän sisällön antoi yleiskielelle E. N. Setälä, esim. Suomen kieliooppi, 13. p., 1941, s. XI—XII: "Kirkon, koulun ja kirjallisuuden välityksellä on kirjallisuudessa käytetty kielimuoto levinnyt yhä laajemmalle, joten *kirjakielestä* on syntynyt todellinen *yleiskieli*, joka on sivistyneiden puhekielenä ja jota kaikkialla maassa ilman vaikeutta ymmärretään." Tässä on sivuutettu se varsin olennainen ero, joka on toisaalta kirjoitetun ja puhutun yleiskielen, toisaalta sivistyneistön arkisen puhekielen välillä.

⁹ Wellander mts. 50.

kehitys ilmeisesti alkoi Turussa. Aluksi se varmaan erosi hyvin vähän kansankielestä ja oli perin epäyhtenäistä, mutta eriytyi ja kiinteni sitten vähitellen. Vasta myöhemmin on kehittynyt yleiskieli. Sana "alaspäin" ei myöskään tarkoita minkäänlaista arvojärjestystä. Kul-lakin kielimuodolla on yhteiskunnassa oma tehtävänsä. Kansanmurre ei voi täyttää kaikkia yleiskielen tehtäviä, mutta ei myöskään päin-vastoin. Kansankielellä on eräitä sellaisia funktioita, joihin yleiskieli ei kelpaa. Ainoastaan siinä mielessä on perusteltua käyttää sanoja "alaspäin" ja "ylöspäin", että yleiskieli on korkeimman sivistyksen kieli. Laskeuduttaessa niin sanoakseni kulttuurin portaita alaspäin tullaan ensin sivistyneistön puhekieleen ja sitten kansankieleen.

Kansankieli on tapana jakaa kansanmurteisiin. Kun jokapäiväisessä, ei-tieteellisessä kielenkäytössä puhutaan murteista, tarkoitetaan tavallisesti juuri kansanmurteita. Kansanmurre on sellainen kielimuoto, jota yleensä käyttää puheessa tietyn paikkakunnan paikallaan pysynyt väestö, sikäli kuin kirjallinen sivistys tai joukkoviestimet eivät ole sen kielenkäyttöä muuttaneet. On selvää, että kansanmurteet nykyisissä oloissa muuttuvat paljon nopeammin kuin esim. vuosisata sitten. Murre-erot ovat vähenemässä, mutta eivät ne kokonaan katoa ainakaan lähivuosikymmeninä — jos koskaan. Hieman yksinkertaistaen voidaan sanoa, että helpoimmin häviävät ahdasalaiset murrepiirteet, kun taas laajemmalla alueella tunnetut pystyvät paremmin vastustamaan koulujen ja joukkoviestimien painetta. Tietysti asiaan vaikuttavat muutkin tekijät: esim. huomiota herättävät ja naapurien pilkkaamat erikoisuudet häviävät helpommin kuin muut.

Myös pienten kaupunkien ns. rahvaankieli on etenkin vanhempina aikoina saattanut olla tyypillistä kansanmurretta. Tästä on hyvänä esimerkkinä vaikkapa vuosisadan takainen Rauman murre. Toisaalta on kuvaavaa, ettei milloinkaan ole oikein päästy yksimielisyyteen siitä, mitä on Turun murre. Vielä hankalampaa on tavoittaa Helsingin murretta tai, ottaakseni esimerkin ulkomailta, Tukholman tai Göteborgin murretta. Se, ettei voida puhua näiden paikkojen murteesta samassa mielessä kuin jostakin Rymättylän tai Kiihtelysvaaran murteesta, johtuu ennen kaikkea mainittujen kaupunkien suuruudesta. Maalaisväestö on — tai on ainakin ollut — enemmän paikallaan pysyvää, joten murre on päässyt vakiintumaan. Suurissa kaupungeissa taas kierto on ollut nopeaa: niihin muuttaa jatkuvasti

väestöä eri murrealueilta, mikä estää yhtenäisen murteen syntymisen ja säilymisen. Turun murteen epäyhtenäisyyteen on lisäksi vaikuttanut erityisesti se seikka, että Turun kaupunki sijaitsee murre-rajalla; siellä ovat jo vuosisatoja taistelleet vallasta lounaismurre ja hämäläismurre.

Erotukseksi varsinaisista kansanmurteista, jotka ovat viime vuosikymmeniin saakka säilyneet verraten yhtenäisinä maaseudulla ja pikkukaupungeissa, voidaan puhua *kaupunkimurteista* (ruots. *stadsmål*), joilla tarkoitetaan suurten ja suurehkojen kaupunkien puhekieltä.¹⁰ Ehkä niitä voitaisiin pitää sivistyneistön puhekielen ja kansanmurteiden välimuotona, mutta lienee sittenkin osuvampaa asettaa ne kansanmurteiden rinnalle. Kaupunkimurteet ovat epäyhtenäisempiä kuin kansanmurteet, mutta kyseessä on sittenkin vain aste-ero. Ei mitään täysin yhtenäistä kansanmurrettakaan ole olemassa.

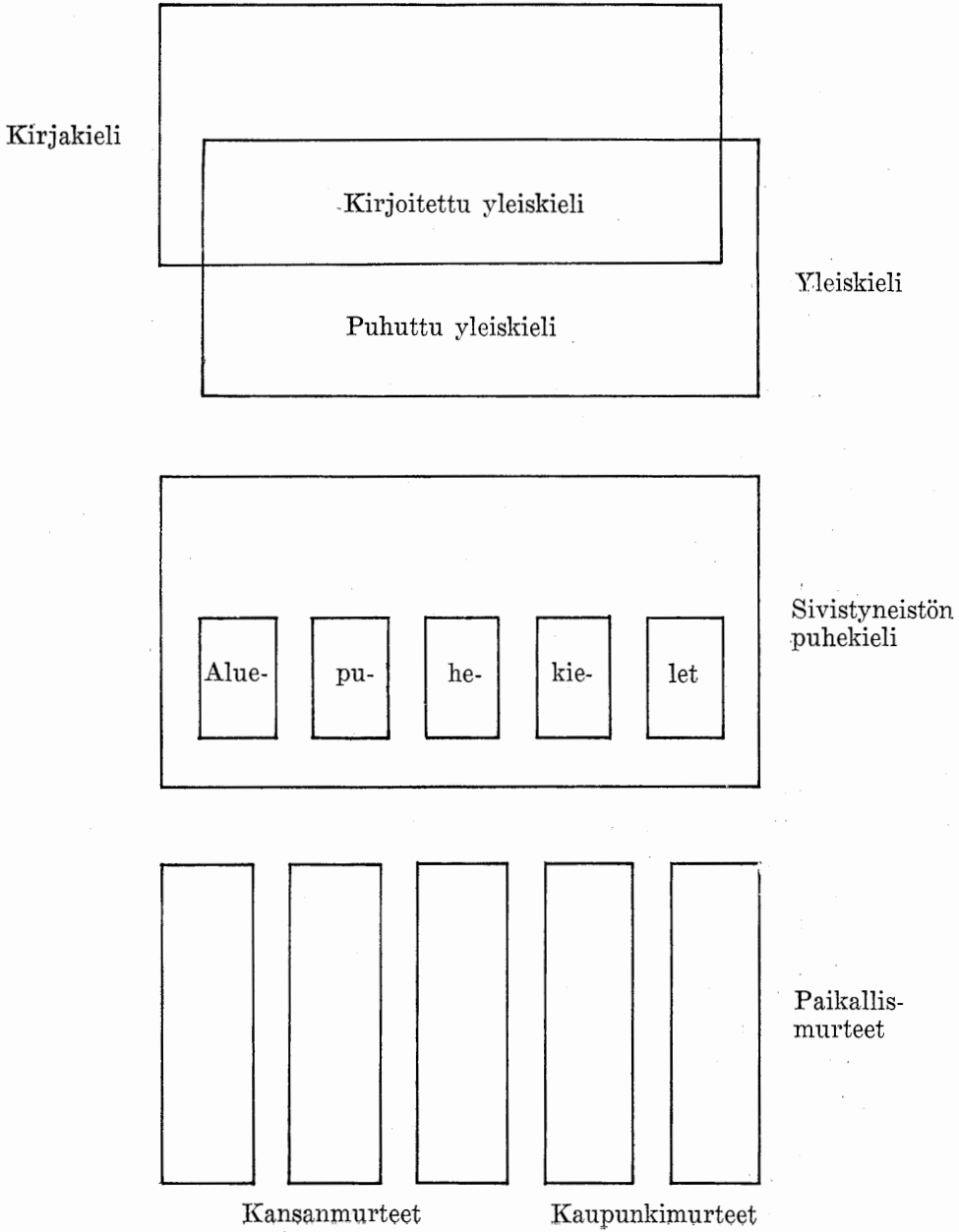
Käytetään myös sanaa *paikallismurre*, jota yleensä on pidetty kansanmurteen synonyymina. Haluaisin täsmentää terminologiaa sillä tavoin, että näille kahdelle sanalle annettaisiin kummallekin oma tehtävänsä. Ehdotukseni mukaan kaikki paikalliset, paikkakunnalliset murteet olisivat paikallismurteita, joiden alalajeja taas ovat kansanmurteet ja kaupunkimurteet.

Tähän asti käsiteltyjä kielen muotoja voidaan havainnollistaa oheisella piirroksella, johon periaatteessa sisältyvät kaikki kielen, esim. suomen kielen, ilmenemismuodot. Tietenkin rajat usein ovat epämääräiset, voi olla erilaisia välimuotoja, mutta ei ole mitään sel-laista suomalaista puhetta tai kirjoitusta, jota ei periaatteessa voitaisi sijoittaa johonkin piirroksessa kuvattuun kategoriaan.

Entä mihin unohtuivat *sosiaaliset murteet*, mihin unohtui *slangi*, kysyttäneen. En tietenkään ole niitä unohtanut, mutta niiden suhde tähän saakka käsiteltyihin kielen lajeihin on problemaattinen. Otan ensin puheeksi slangin. Samansukuisia ilmiöitä tarkoittavat ranskan sanat *argot* ja *jargon*, mutta näistä kumpikaan ei ole slangin synonyymi. Tässä yhteydessä tyydyn vain mainitsemaan nämä käsitteet.¹¹ Slangi ei ole piirroksessamme esitettyjen rinnalle asetettava kielen ilmenemismuoto. Kukaan ei puhu pelkkää slangia, vaan puheen run-

¹⁰ Wellander mts. 9.

¹¹ Lähemmin ks. esim. Erkki Itkonen, *Kieli ja sen tutkimus*, 1966, s. 128.

kona on aina jokin edellä mainittu kielen laji; tähän runkoon sijoitetaan milloin runsaammin, milloin vähemmän slangi-ilmauksia. On olemassa koululaisslangia, sotilasslangia, ylioppilasslangia, merimies-slangia, rikollisslangia, metsätyömiesten slangia, teatterislangia, jopa eduskuntaslangia jne. Kunkin slangin käyttäjinä on siis jokin sellainen piiri, jota yhdistää sama ammatti, sama harrastus tai muunlainen samaan ryhmään kuuluminen. Slangi-ilmaukset ovat samassa ympäristössä käytetyn normaalin kielen ilmauksista poikkeavia tai sitten samoja ilmauksia käytettyinä poikkeavassa merkityksessä.¹²

Puhutaan myös *erikoiskielistä*, saks. *Sondersprache*, ruots. *sär-språk*.¹³ Monilla ammatti- ja harrastusaloilla on yhteisiä kielenkäyttötapoja. Walter Porzig mainitsee saksalaisesta metsästäjien kielestä esimerkkeinä, että jäniksen korva on *Löffel* (eikä *Ohr*), ketun häntä *Lunte*, koiran *Rute* ja jäniksen *Blume* (ei siis *Schwanz*).¹⁴ Usein on myös tabuilmiö vaikuttamassa asiaan. Nyt ehkä kysytään, eivätkö tuollaiset erikoiskielten käyttämät ilmaukset ole slangia. Kysymys ei suinkaan ole aiheeton, sillä slangin ja erikoiskielten välinen raja on kaikkea muuta kuin selvä. Tyypillisenä erona on usein pidetty sitä, että slangille on ominaista eräänlainen vitsikkyys ja henkevyys; tämä taas ei ole erityisen tyypillistä *ammattikielille*, joiksi viimeksi koskeltuja erikoiskieliä voidaan sanoa. Toisena erona on mainittu se, että slangi-ilmaukset usein ovat nopeasti muuttuvaa muotia, kun taas ammatti- ja muiden erikoiskielten ilmaukset yleensä ovat pysyvämpiä. Yhteistä slangille ja erikoiskielille on kuitenkin se, että niitä käytettäessä on runkona jokin muu kielimuoto (sivistyneistön puhekieli, kaupunkimurre jne.) ja että niiden tuntomerkit pääasiallisesti ovat sanastollisia.

Slangien tai ammattikielten pitkälle kehittyneitä muunnoksia ovat varsinaiset *salakielet*, joita on esim. tietyillä rikollisryhmillä, samoin esim. mustalaisilla.

Palaamme sosiaalisiin murteisiin. Tätä termiä on käytetty varsin väljästi ja epämääräisestikin. Selvä esimerkki sosiaalisesta murteesta on sivistyneistön puhekieli. Se on murre — joskaan ei kovin yhte-

¹² Vrt. E. Itkonen mts. 128—129; Simo Hämäläinen, Slangi ja puhekieli, teoksessa Kansankieli omin omaisuutemme, s. 23— ja 33.

¹³ Ks. Wellander mts. 14; Martti Rapola, Johdatus suomen murteisiin (Tietolipas 4, 2. p.), s. 12; E. Itkonen mts. 128.

¹⁴ Porzig mts. 165 ja 197.

näinen — siinäkin mielessä, että sillä on oma äänne-, muoto- ja lauseoppi sekä sanasto. Yleensä on helppo osoittaa sosiaalisia murre-eroja mutta sitä vaikeampi rakentaa niiden nojalla varsinaisia sosiaalisia murteita, siis erityisiä kielen lajeja. ”Ylä- ja alaluokan ’murteet’ esim. suomen kielessä ovat täysin epäselviä käsitteitä, niiden yksityiskohdainen luonnehtiminen olisi mahdotonta”, sanoo Erkki Itkonen.¹⁵ Monissa kieliyhteisöissä voidaan havaita kielellisiä eroja nuorten ja vanhojen välillä, miesten ja naisten välillä jne. Jos erot ilmenevät kieliopillisinakin, niin silloin voitaneen puhua eri sosiaalisista murteista, mutta onko tähän aihetta silloin, kun erot rajoittuvat sanastoon ja fraseologiaan? Myös slangin ja erikoiskielten erikoisuuksia voidaan pitää sosiaalisina murrepiirteinä, mutta ei ole yhtä selvää, että esim. slangi on luokiteltava sosiaalisiksi murteeksi. Monesti on kyllä näin tehty.¹⁶

Kaiken kaikkiaan sosiaaliset murteet ja erikoiskielet, slangi niihin luettuna, ovat niin monin tavoin päällekkäin ja lomikkain, että selvien rajojen vetäminen ainakin toistaiseksi näyttää mahdottomalta. Näiden asioiden selvittämisessä ja terminologian täsmentämisessä on tutkijoilla vielä viljalti työtä. En ole sisällyttänyt sitä tämänkertaiseen tehtävääni, joka rajoittui kirjakielen, puhekielen, yleiskielen ja murteen välisten suhteiden ja rajojen selvittelyyn.

OSMO IKOLA: *Schriftsprache und Umgangssprache, Gemeinsprache und Mundart. Beitrag zur Erhellung der Begriffe*

Ausgehend von der finnischen Sprache erörtert der Verf. die oben aufgeführten Begriffe.

Die *Schriftsprache* betrachtet er als nicht normativen Begriff, beispielsweise umfasst die alte finnische Schriftsprache alles, was im Zeitraum 1540—1820 in finnischer Sprache geschrieben wurde. Schriftsprache ist auch die Sprache der Literatur, es sei denn, sie ist geschriebene Mundart. Der Verf. definiert die Schriftsprache als eine der gesamten Sprachgemeinschaft gemeinsame Form der geschriebenen Sprache, die andererseits aber auch ein ziemlich hohes Mass an individuellen und regionalen Eigenheiten erlaubt.

¹⁵ E. Itkonen mts. 128.

¹⁶ Esim. E. Itkonen mts. 128; Päivi Rintala, Lukion kielitieto, 1968, s. 73.

Dem Verf. zufolge ist die *Gemeinsprache* ein normativer Begriff: eine Sprache, die sich allgemein gebilligten Normen unterordnet. Diese Gattung der Schriftsprache wird als *Normalprosa* bezeichnet, könnte aber ebensogut *geschriebene Gemeinsprache* genannt werden. Es gibt auch eine *gesprochene Gemeinsprache* (auf Deutsch auch *Vortragssprache*), die von der gebildeten Bevölkerungsschicht in Vorträgen, Reden und öffentlichen Diskussionen angewendet wird, jedoch keinesfalls vorgelesene Normalprosa ist, weil ja zwischen gesprochener und geschriebener Sprache immer typische Unterschiede bestehen.

Die Gemeinsprache ist zunächst die Sprache des Auftretens in der Öffentlichkeit und kommt nur selten im privaten Gespräch zur Anwendung. Die Alltagssprache der gebildeten Bevölkerungsschicht könnte man als *alltägliche Umgangssprache der Intellektuellen* (nach deutscher Terminologie einfach *Umgangssprache*) bezeichnen. Zumindest im Finnischen ist sie viel heterogener als die gesprochene Gemeinsprache und kann aufgrund der darin häufigen regionalen Züge in *regionale Umgangssprachen* (schwed. *provinsmål*) aufgeteilt werden.

Ist die Sprache der ansässigen Bevölkerung eines Ortes von Bildung und Massenmedien unberührt geblieben, so wird sie als *Volksmundart* bezeichnet. Von dieser getrennt redet man von einer *Stadtmundart* (schwed. *stadsmål*), d.h. der in einer grösseren Stadt gesprochenen Sprache. Im allgemeinen ist die in den Städten gesprochene Sprache weniger einheitlich als die Mundart der Landbevölkerung, und deshalb ist eine Differenzierung nötig. Volks- und Stadtmundarten können unter der Benennung *lokale Mundarten* zusammengefasst werden.

Eine graphische Darstellung veranschaulicht die gegenseitigen Beziehungen der bisher behandelten Sprachgattungen (S. 23).

Ausgangs berührt der Verf. die Begriffe *soziale Mundart*, *Slang*, *Sondersprache* und *Fachsprache*. Klare Grenzen zwischen diesen Sprachgattungen zu ziehen, scheint jedoch bislang ausserhalb der gegebenen Möglichkeiten.